

ведення домашнього господарства, економічні, матеріальні труднощі не дають можливості жінкам відчутти себе рівноправними громадянами країни.

1. Сучасні проблеми жінок на ринку праці та шляхи їх вирішення: Збірник наукових статей. – К.: АТ „Видавництво „Столиця”, 1998.
2. Молдаван Л. Зайнятість сільських жінок та проблеми безробіття в сільській місцевості / Сучасні проблеми жінок на ринку праці та шляхи їх вирішення: Збірник наукових статей. – К.: АТ „Видавництво „Столиця”, 1998.
3. Каракашян А., Лепьошкіна Т. Умови праці, побуту та стан здоров'я жінок, зайнятих у сільськогосподарському виробництві (порівняльне епідеміологічне дослідження) / Сучасні проблеми жінок на ринку праці та шляхи їх вирішення: Збірник наукових статей. – К.: АТ „Видавництво „Столиця”, 1998.
4. Шкретан К. В., Гончар Н. В. Праця жінок двадцять першого століття: Політичні, економічні і соціальні проблеми / Жінка в Україні. Міжвідомчий науковий збірник / За ред. А. І. Комарової, І. Є. Голубевої, В. П. Пустовойтенка, С. Р. Станік, Н. І. Карпачової та ін. – Т. 23. – К., 2001.
5. Невмержинський Ю. М., П'яткіна Н. П. Місце жінки в суспільному та економічному житті / Жінка в Україні. Міжвідомчий науковий збірник / За ред. А. І. Комарової, І. Є. Голубевої, В. П. Пустовойтенка, С. Р. Станік, Н. І. Карпачової та ін. – Т. 23. – К., 2001.
6. Якуба К. Жінки в українському селі: соціально-демографічні проблеми // Економіка України. – 1999. – № 4.
7. Жінка на порозі XXI століття: становище, проблеми, шляхи соціального розвитку (Збірник матеріалів Всеукраїнського Конгресу жінок, Київ, 21 – 23 травня 1998 року). – К.: НВФ „Студцентр”, 1998.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України „Про заходи щодо поліпшення умов праці жінок” від 14 квітня 1994 року №250-р // Урядовий кур'єр. – 1994. – 23 квітня.
9. Постанова Кабінету Міністрів України „Про програму вивільнення жінок з виробництв, пов'язаних з важкою працею та шкідливими умовами, а також обмеження використання їх праці у нічний час на 1996 – 1998 рр. від 27 березня 1996 року №381 // Збірник постанов Уряду України. – 1996. – № 10.
10. Закон України „Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці №156 про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудячі із сімейними обов'язками” від 22 жовтня 1999 року №1196-XIV // Вісник Верховної Ради України. – 1999. – № 51.
11. Постанова Кабінету Міністрів „Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001 – 2005 роки” від 6 травня 2001 року № 479 // Гендерний аспект жінки у сучасному суспільстві: Нормативно-правові та методичні матеріали. – Черкаси, 2003.

М.І. Бушин, С.В. Мальцева

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБУДОВИ ДІЯЛЬНОСТІ КЛУБНИХ УСТАНОВ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ (1990-2000 рр.)

У сільській місцевості заклади культури клубного типу є джерелом вдосконалення і збагачення духовного життя селян, пожвавлення їх соціальної активності. У період становлення демократичної Української держави установи культури зіткнулися з

серйозними труднощами: складність виживання за умов ринку, комерціалізацією культури, закриттям закладів, відтоком молодих людей, зайнятих у цій сфері. На стан роботи закладів культури досить сильно позначилися негативні явища застійного періоду 1970-80-х років. Формалізм, інертність, моралізаторство тих часів у роботі багатьох клубів, кінотеатрів, будинків культури призвели до втрати ними авторитету і популярності, збіднення духовного життя особистості, загострення проблем організації дозвілля населення. Щоб заклад був спроможний повноцінно виконувати свої функції, необхідні суттєві зміни, спрямовані на удосконалення, модернізацію його діяльності. Обраній проблемі, а також соціокультурному розвитку сучасного села приділяють увагу Мироненко Г.Ф. [1], Н.М. Цимбалюк [2], Чеканова Е. [3], О.О. Дукачов, В.М. Ніконенко [4] та ін.

Мета статті – вивчити основні напрямки модернізації клубних установ у сільській місцевості в період 1990-2000 рр. Дослідження є актуальним, оскільки проблема відродження культури українського села залишається невирешеною і нині, на початку XXI ст.

В “Основах законодавства України про культури” серед основних принципів культурної політики в Україні важливе місце підводиться проблемі забезпечення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня та естетичного виховання громадян [5]. Частково вирішення цього завдання на селі покладається на клубні установи, “адже село не має такої розгалуженої системи спеціалізованих закладів культури як місто. Саме клуби і будинки культури виконують на селі функції театру і філармонії, лекторію і кінотеатру, картинної галереї і музею” [6, 196].

Слабка матеріально-технічна база, невідповідність діяльності клубів запитам населення призвели у 90-х роках ХХ ст. до процесу згорання їхньої мережі (якщо в 1990 р. налічувалось 21,0 тис. клубних одиниць, то в 1995 р. – 19,8 тис., а в 2000 р. ще менше – 17,7 тис.) [7, 502]. Непоодинокими були випадки, коли закриття клубних установ відбувалося недемократично, без погодження з мешканцями села та місцевими радами народних депутатів. Проголошення незалежності України, зростання національної самосвідомості, демократизації, а також прагнення вижити “за умов жорстокого фінансового пресингу при відсутності реально діючого законодавства про культуру та недосконалості нормативних актів” [2, 77] – все це стало поштовхом до модернізації клубних установ.

Насамперед до інноваційних установ можна віднести центри дозвілля, що виникли в другій половині 80-х, і які покликані надавати більш широкий комплекс культурних, оздоровчих, спортивних послуг, необхідних для активного відпочинку, розваг, відновлення фізичних і духовних сил людини. Більшість центрів дозвілля створювалося у містах, обласних та районних центрах. Проте їх можна зустріти і в сільській місцевості, зокрема на Луганщині. Саме тут уперше виникли і продовжують діяти Лозноолександрівський селищний центр дозвілля Білокуракинського, фольклорний центр с. Городище Перевальського, інформаційно-культурний центр с. Свердлове Сватівського районів [9, 47].

Клубна установа на селі не повинна бути вузькоспеціалізованою, працювати лише в одному

напрямі (наприклад, вивчення і популяризації народної творчості). Вона має також відгукуватися на запити молоді щодо організації сучасних форм дозвілля (дискотеки, перегляд кінофільмів тощо).

Об'єктивні соціально-економічні причини не дають можливості утримати у невеличкому селі дві установи культури – клуб та бібліотеку. Їх ліквідація позбавляє можливості мешканців села задовольняти свої пізнавальні проблеми, проводити дозвілля, тому було створено якісно новий тип закладів культури – своєрідне об'єднання, клуб-бібліотека з одним штатним працівником. Близько 20 сільських клубів та будинків культури Донеччини було перекваліфіковано у клуби-бібліотеки [2, 77].

У наш час у роботі закладів культури необхідно розвивати активні форми, розраховані на конкретні соціальні, професійні, вікові групи населення – такі, що сприяють більш повному задоволенню культурних запитів і потреб населення, поживляють повсякденну роботу. Значною мірою цим завданням відповідає діяльність любительських об'єднань і клубів за інтересами. Саме в них реалізуються організаторські й творчі здібності громадян, задовольняються їх проблеми у спілкуванні, організації змістовного відпочинку і дозвілля, участі у відродженні національної культури збереженні народних традицій і звичаїв, охороні природи і навколишнього середовища, розвитку художньої і технічної творчості, заняттях спортом і фізичною культурою.

Клуби за інтересами створюються різними шляхами: за ініціативою працівників клубних установ, за ініціативою ентузіастів, прийняття вже існуючого любительського колективу до структури клубної установи, виникнення любительського об'єднання в колективі художньої самодіяльності. Візьмемо для прикладу фольклорні ансамблі. На базі багатьох з них створено фольклорні клуби. Це пояснюється тим, що учасників колективів художньої самодіяльності вже не задовольняють самі репетиції та концерти, вони відчувають потребу розширити коло діяльності – шукати і записувати зразки етнографічного матеріалу, виготовляти національне вбрання, спілкуватися з іншими аналогічними клубами.

У 1993 р. проведено Всеукраїнський конкурс моделей сучасних міських та сільських клубних закладів [8, 2-3]. Метою його проведення було вдосконалення існуючих та започаткування нових форм клубних закладів, як за діючими в Україні зразками, так і на основі оригінальних розробок творчих колективів чи окремих авторів. Перш за все конкурс засвідчив, що автори моделей вбачають у закладах культури осередки культурного відпочинку, розвитку творчого потенціалу різних верств населення, збереження народних традицій, відродження національної культури.

У конкурсних моделях значна увага приділяється створенню умов для виховання різних верств населення на регіональних місцевих традиціях, задоволення духовних запитів і потреб людей у культурно-дозвілльєвій сфері, пошуків інформаційних форм роботи з метою нагромадження організаційного і фінансового потенціалу, необхідного для виходу з кризової ситуації, в якій опинилась переважна більшість закладів культури у зв'язку з переходом до ринкової системи. Так, автори діючих

моделей закладів культури пропонували більш широке поєднання форм і методів просвітницької роботи – це клуб-музей селища. Новолуганськ Артемівського району Донецької області (автор З. Жиліна), сільський культурний центр села Геройське Сакського району Республіки Крим (автори Г. Квасов, І. Кривенко, Л. Кобець), Центр культури і дозвілля “Оберіг” селища Решитилівка Полтавської області (автори О. Лисенко, В. Гребенюк, Г. Олішевцев) [8, 2].

Влітку 1993 р. працівниками Полтавського центру народної творчості було проведено соціологічне дослідження з питання організації роботи любительських об'єднань та клубів за інтересами. Результати опитування клубних працівників трьох районів області (Лохвицького, Козельщинського, Чорнухинського) показали, що лише у 17 клубних закладах зі 118, що становить 14,4%, діють любительські об'єднання та клуби за інтересами. Більшість з них – це народнопісенні та музикальні колективи, але й є такі любительські об'єднання, як, наприклад “Клуб молоді сім'ї”, “Юний фотограф”, “Умілі руки”, “Бджоляр”, “Клуб квітників” [9, 7-10]. Організатори любительських об'єднань і клубів за інтересами дбають про залучення до любительства різних категорій населення, прагнуть задовольнити їх потреби в цікавому дозвіллі.

Цікаві зміни відбуваються і в роботі з національними групами населення, що компактно проживають в Україні. Створюються національні громадські та клубні формування, проводиться навчання національних кадрів, диференціюється методична робота. Так, наприклад, на Запорозжжі діють об'єднання любителів фольклору російського – “Красная калина”, грецького – “Витоки”, клуб німецької культури “Відродження” і клуб національної культури чехів “Богемія” [9, 7].

У галузі поступово формується новий підхід до методичної та інформаційної роботи. З одного боку, вбачається потяг до створення комп'ютерної системи, з іншого – методична робота все частіше переноситься з центру на місця, переважно в райони і села. Спочатку проводяться масові заходи, а потім семінари та творчі лабораторії, тобто, вивчаючи тему теоретично, одночасно втілюють її у практику. Так, на Донеччині семінари, школи, творчі лабораторії були проведені в 1993 р. у 18 районах області, на Вінниччині семінари зі сучасних форм клубної роботи, набуття навичок культпрацівника сучасної орієнтації за два роки (1992-1993 рр.) відбулися майже в усіх районах [3, 20] (це взагалі особливий, великий та цікавий досвід роботи, що дає змогу зрозуміти широкий спектр взаємодії організаційно-керівних структур та творчого потенціалу із суб'єктом дозвілльєвої діяльності).

Загалом дослідження показало, що клубні працівники потребують методичної і практичної допомоги переважно з таких питань: фінансове забезпечення клубного закладу, написання сценаріїв різноманітних заходів, які проводяться любительськими об'єднаннями, організаційна робота щодо створення клубів за інтересами, розроблення програм. Крім того, залишається не вирішеною проблема матеріально-технічного забезпечення галузі. Існуюча у сучасних умовах архітектура клубної споруди не задовольняє потреб населення в його різнобічних захопленнях та інтересах. Недостатньо кімнат та меблів для розширення арсеналу форм

діяльності, організації повноцінного дозвілля населення. Відсутність сучасного обладнання та устаткування змушує культпрацівників виносити робату за межі клубу, як споруди, використовувати приміщення закладів, не пристосованих до клубної роботи, розраховувати тільки на власні сили та убогу матеріально-технічну оснащеність свого закладу при підготовці та проведенні клубних заходів. Незважаючи на те, що клубні заклади надають платні послуги (демонстрації кінофільмів, показ театральних вистав, концертів, циркових програм, проведення вечорів відпочинку та дискотек, навчання в гуртках різноманітного напрямку, музичних школах тощо), все-таки їх кількість у загальному обсязі платних послуг незначна. В 1995 р. платні послуги культури в розрахунку на одного сільського жителя становили 18 тис крб., що в шість разів менше, ніж у розрахунку на міського жителя [10, 157].

Багато хто з керівників на місцях інертно ставиться до клубної справи, не хочуть бачити перспектив розвитку галузі, не сприймають нових ідей культосвітня, не підтримують практичних пропозицій, стримуючи тим самим творчий розвиток галузі. Більшість питань, якими клубні працівники змушені звертатися за допомогою до вищих органів управління та Міністерства культури, можна швидше і простіше вирішити на місці – через районні та міські держадміністрації, правління колгоспів та сільські ради. Для більш чіткої роботи закладів культури потрібна стабільна нормативна база. Наслідком правового нігілізму можна назвати той факт, що лише окремі установи культури районного рівня мають право юридичної особи, одиниці сільських клубних установ діють на основі затверджених статутів або положень, переважна більшість працівників культури не володіє інформацією про умови оплати праці і т.д. [11, 27].

Гуманітаризації та демократизації діяльності культурно-освітніх установ сприятиме насамперед подолання в установах культурно-дозвільної сфери бездуховності, формалізму, моралізаторства, створення такого культурного середовища, в якому особистість повноцінно розвиватиметься, випробовуватиме себе у різних видах корисної діяльності, буде самотверджуватися.

Отже, на оновлення клубів як провідних осередків культурного життя на селі у 90-х роках ХХ ст. вплинули фактори громадсько-політичні, Економічні, юридично-правові, а також чинники, пов'язані зі сферою управлінської діяльності, які в сукупності активізують діяльність клубних працівників, визначають місце клубу в соціальній інфраструктурі, престижність відповідної професійної зайнятості тощо.

Перспективними напрямками функціонування сільських закладів культури клубного типу є модернізація їхньої мережі відповідно до потреб кожного окремого взятого села, матеріально-технічне і кадрове забезпечення, доведення до відома сільських працівників культури прийнятих на державному рівні документів, що стосуються реформування культурної сфери.

2. Думбалюк Н.М. Модернізація діяльності закладів культури клубного типу // Питання культурології: Міжвідом. зб. – №13, Ч.1. – К., 1994.
3. Чеканова Е. Аналітично-інформаційний огляд діяльності клубних закладів за 1993 рік // Посвіт. – 1994. №2 (16).
4. Культурне відродження в Україні: історія і сучасність / Автор . кол. О.О. Дукачов, В.М. Ніконенко, О.М. Семашко, П. Сілаєва, М. Братасяк. – Тернопіль, 1993.
5. Основи законодавства України про культуру // Відомості Верховної Ради України. №21 від 26 травня 1992 р.
6. Культурне відродження в Україні: історія і сучасність. Названа праця.
7. Статистичний щорічник України за 2001 р. / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2002.
8. Забеліна Л. Підсумки підведено – проблеми лишилися // Посвіт. – 1994. – №1 (15).
9. Пергамент Д. Нотатки з республіканського семінару // Посвіт. – 1995. – №2 (19).
10. Орлатий М. Соціальна сфера села. – К.: ІАЕ, 197.
11. Мироненко А.Ф. Деякі аспекти подолання правового нігілізму керівних працівників культури // Українська культура і мистецтво у сучасному державотворчому процесі: стан, проблеми, перспективи: Тези доп. наук. – практ. конф. / В.Г. Чернець; Держ. академія керівних кадрів культури і мистецтва. – К., 2000.

О. І. Здоровцов, А. Н. Шатохін

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК СОЦІОЕКОСИСТЕМА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Формування засад нової науки – соціальної екології – неможливе без природничо-філософського вчення про ноосферу, тобто сферу взаємодії природи і суспільства, в якій природоперетворююча діяльність людини включена до обігу речовин біосфери. Автором терміна вважається Е. Леруа, а розробником учення про ноосферу – видатний український науковець В. Вернадський. У двотомнику „Роздуми натураліста” В. Вернадський підкреслював, що „людина у всіх її виявах становить певну закономірну частину будови біосфери”, а людство – це є велике природне явище, що відповідає організованості біосфери, котра склалася історично, точніше, геологічно [1, 191].

Безпосереднім висновком із вчення про ноосферу є теорія коеволюції, згідно з якою суспільство і природа утворюють взаємопов'язану соціоприродну систему, при якій гармонійний розвиток суспільства детермінований природними факторами, а природи – соціальними. Коеволюція передбачає урахування при вирішенні соціальних та економічних проблем суспільства можливостей природи, тобто зміну мислення у соціально-екологічних питаннях (environmentalism). Інвайроментальна соціологія досліджує не тільки закономірності та форми взаємодії суспільства із довкіллям, а й різноманітні зв'язки соціальних змін зі змінами у матеріальних засобах, що забезпечують життєдіяльність людського суспільства.

Специфічною соціоекосистемою є аграрне виробництво. Саме тут у єдиному технологічному циклі поєднуються засоби виробництва, природні ресурси і людська праця, що якнайтісніше пов'язані із довкіллям. Продукти аграрної праці є не лише найпершою умовою існування людини, але й

1. Мироненко А.Ф. Інноваційні заклади культури клубного типу в Україні. Досвід. Проблеми. Перспективи // Культура України: стан, проблеми, тенденції розвитку: Зб. наук. ст. / Редколег. В.Г. Чернець, В.А. Бітаєв, А.П. Обертинська. – К., 1997.